

Llegat de pedra amb regust de vi (*)

Rosa M. Canela i Balsebre

(*) Recerca inclosa dins l'Inventari de Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC anàlisi 2002-2003)

Equip de recerca: coordinació: Rosa M. Canela (antropòloga), Iolanda Vivancos (antropòloga), Maribel Serra (historiadora), Manel Martínez (montblanquí amb gran coneixement del territori i de les construccions). El projecte ha comptat amb el suport i impuls del Museu-Arxiu de Montblanc i Comarca.

Afortunadament, són bastants els municipis que han començat a valorar, inventariar i a investigar el patrimoni de pedra seca, i Montblanc n'és un; a voltes, però, cal que hi hagi agressions fortes al medi, per ser més conscients del valor històric, social, arquitectònic i humà que tenen aquestes construccions.

Un passeig per Montblanc i pels seus entorns amb la visita als seus agregats -Lilla, la Guàrdia dels Prats, Prenafeta i Rojals- ens descobreix indrets plens de bellesa i història. Tot el terme de Montblanc és patrimoni, és paisatge, un llegat del temps: les seves pedres, les seves cases, els seus boscos, els seus camps... ens parlen d'èpoques passades. El seu patrimoni més visible i conegut, tot el conjunt medieval de la vila ducal, és extraordinari, però fora la imponent muralla, allà en els seus camps, hi trobem, també, un llegat magnífic, unes construccions agràries fetes amb pedra, aixecades amb la saviesa de la gent del camp.

Al terme municipal de Montblanc, la construcció de la línia del tren d'alta velocitat (TGV) va suposar un impacte ambiental molt fort, que va transformar enormement el territori i el va dividir més del que ja ho estava. Les obres van provocar l'enderroc de diverses construccions agràries, entre les quals destacava una barraca de doble cos, exemplar únic, que tot i les gestions realitzades acabà sent enderrocada. Aquest fet va fer pensar que era necessari un inventari, un estudi i una protecció de les construccions de pedra seca, per salvaguardar-les davant d'agressions com les que han patit recentment, per tal

de conservar-les i difondre'n el seu coneixement. Es creia necessari apropar i redescobrir aquest patrimoni, tan invisible com espectacular, a la població en general, i des del Museu-Arxiu de Montblanc i Comarca es va apostar per l'inventari i recerca d'aquests elements constructius, i no sols fent una catalogació, sinó anant més enllà i intentant respondre a preguntes com: de quan són les construccions? qui les feia? per què les feien? tipologies, per què hi ha zones amb tanta concentració i d'altres o no n'hi ha?... Voler respondre aquests interrogants ens va dur a un moment històric, concretament a la coneguda com la "febre d'or" de la vinya (s. XIX). Crèiem necessari estudiar les edificacions i les pedres, reflectint la vida de les persones que les havien utilitzat, que les havien construït... Ens interessaven les mans i les vides que foren la seva raó de ser.

El gener del 2002 es va presentar la proposta d'estudi amb el títol de: "Projecte d'inventari, investigació i divulgació de les construccions de pedra seca del terme municipal de Montblanc (La Conca de Barberà)", a la convocatòria d'estudis de recerca i anàlisis de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC) del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana del Departament de Cultura. El projecte va ser elegit per formar part de les recerques de l'esmentat centre.

La hipòtesi de la qual partia la recerca vinculava l'origen de moltes de les construccions agràries (sobretot les barraques) a un moment històric que va fer possible i necessari la construcció d'aquests elements, concretament entre els anys 1850-1900, un període important i de gran transformació per al sector agrari, que va afectar profundament la vida de pagès. El creixement de l'agricultura vinícola (amb tot allò que comporta: dedicació de més terres a la vinya, aparició d'indústries d'aiguardent, comerç exterior...) va anar lligat d'una expansió constructiva: la creació de noves infraestructures de suport a l'explotació del nou espai agrícola.

La primera fase d'aquest estudi es realitzà l'any 2002, amb l'inventari, part del buidat d'arxius i bibliogràfic, i entrevistes a informants, i durant l'any 2003 es va continuar amb la feina iniciada l'any anterior i es treballà en la redacció de la monografia: "El creixement i davallament del conreu de la vinya del 1850 al 1900, al terme de Montblanc, a través de les construccions agràries de pedra seca", centrada en l'estudi del conreu de la vinya, les construccions agràries

i en l'anàlisi de les formes de vida que les van fer possible. El títol final acaba sent: "Llegat de pedra amb regust de vi".

La monografia resultant està estructurada en quatre àmbits: *el territori* (el terme de Montblanc), on es fa una descripció de les característiques del municipi; *la vinya*, amb un estudi de l'evolució d'aquest conreu, i de com determinà l'economia i les relacions socials a la segona meitat del XIX; *la vida*, que recull la vida de pagès, centrada en els grups domèstics, les estratègies de transmissió i reproducció del patrimoni, la força de treball, la indumentària del moment, dites, cançons i anècdotes, així com una anàlisi d'una família concreta -Cal Peret de Lilla-, i *la pedra*, sobre l'arquitectura popular, la construcció en pedra seca i, concretament, sobre les barraques que, juntament amb els marges, en són l'expressió més genuïna.

La monografia recull, a part d'aquests apartats més descriptius, una part final de reflexió sobre el territori transformat amb pedra i amb ceps, sobre el paisatge humanitzat i sobre el present i futur de les construccions de pedra, més de cent anys després.

L'Inventari

Compta amb 181 fitxes de diferents barraques i aixoplucs, les dades obtingudes en els diferents apartats de la fitxa es van analitzar i se'n van extreure algunes conclusions sobre distribució de les barraques dins el terme, característiques i tipologies diferenciadores entre barraques: tipus de planta, de volta, de portals, de recobriment, etc.

En zones de muntanya on la vegetació és molt espessa i és impossible endinsar-s'hi, ha quedat alguna que altra construcció del tot amagada, sense poder ser fitxada. Els elements inventariats no són ni de lluny tots el que hi havia al s. XIX; hi ha zones (com la plana de Montblanc) que, amb la industrialització, l'ampliació del sòl urbà, la mecanització del camp i la creació de finques més grans per fer-les més rendibles, han patit la consegüent destrucció d'elements de pedra seca.

Tenim alguns testimonis d'aquestes barraques en fotografies de les primeres dècades del segle XX, on podem apreciar barraques en partides molt properes al nucli de Montblanc com La Canal o Les Arcades, i també en d'altres indrets com al costat del Roquer del bosc d'en Paris a l'actual pista d'accés a la Pasquala.

Distribució de les construccions inventariades al terme de Montblanc

Actualment aquestes barraques estan en desús. De totes les inventariades tan sols tres barraques tenen vestigis que encara siguin utilitzades normalment per guardar eines o altres estris. Ni tan sols la funció d'aixopluc en cas de pluja o altres inclemències es pot dir que sigui utilitzada, ja que el 72,9 % de les barraques es troben en terres abandonades o guanyades altre cop pel bosc, especialment les pinedes.

El futur d'aquestes construccions és ben poc esperançador; tot aquest patrimoni rural es va degradant de mica en mica i la mostra la tenim en aquest inventari on tan sols el 45,85% de les 181 barraques inventariades es manté en un bon estat de conservació i un 23,2% es troba en diferents fases d'ensorrament.

Per tant, cal que pensem en quina ha de ser la nostra aposta, i com podem fer que aquest patrimoni tingui un futur més digne.

El valor de les construccions de pedra seca no es troba sols en l'element en si, sinó en el conjunt de construccions escampades per tot el terme, ja que ens remeten a un passat i ens qüestionen sobre aquest. Amb la nostra recerca hem pretès, a més de realitzar un inventari, dotar de contingut, significat i missatge aquests elements, mai deslliats del seu territori i de les persones amb les quals van compartir un moment històric, que tant va marcar aquestes terres.

A la zona de Lilla, on hi més quantitat de barraques, la recerca ha contribuït que el poble senti les barraques com quelcom propi i iden-

tificatiu de lloc. Ja a la butlleta de loteria del Niño 2004 de l'Associació de Veïns del poble hi sortia impresa la imatge d'una barraca, deixant palès com la gent del territori comença a valorar i a sentir més seus aquests elements. Enguany per la Festa Major d'agost en el programa de festes sortia un reportatge fotogràfic de barraques d'un veí del poble.

Són aquests fets els que ens donen una mica d'optimisme i ens fan creure que si cada propietari valora les seves construccions, no tot està perdut.

Vinya i pedra

Durant l'època d'or de la vinya, hi ha una gran expansió d'aquest conreu, i amb aquest té lloc una expansió constructiva: de marges, barraques i altres construccions. Apareix un nou paisatge agrari transformat amb ceps i amb pedra. Es planta en llocs on no s'havia plantat pràcticament mai, es cultiva tota terra per dolenta que sigui, tot s'hi val perquè el rendiment i el preu que es paga pel vi i derivats ho compensa.

Al terme de Montblanc, com en la majoria de llocs de Catalunya, les construccions de pedra seca les trobem lligades al conreu de la vinya. L'augment de la construcció de marges i barraques hi està íntimament lligat; els primers, per refermar terres guanyades a la muntanya i per separar conreus; les segones, com a aixopluc i lloc per guardar-hi les eines. L'extensió i la intensificació de la vinya comporta la construcció de més marges i el seu manteniment. La feina de la vinya que obliga el pagès a passar-se més hores al tros, sovint lluny de casa, també comporta la construcció de més barraques.

Durant el segle XIX, podem fer una història de les construccions de pedra seca paral·lela a l'evolució de la vinya: creixen i s'estenen amb ella, són abandonades i oblidades quan la vinya marxa. A Montblanc, de construccions de pedra seca, ja n'hi havia abans de 1850, la tècnica i la construcció és utilitzada des de fa centenars d'anys. Després de la fil·loxera, però, pràcticament ja no es va fer cap barraca més; sí es van anar refent les ja existents i els marges. Entre els nostres informants i persones amb què hem conversat, ningú recorda haver-ne fet cap, ni tampoc que cap familiar n'hagués fet. En la memòria popular ja no hi ha el record d'haver-se construït cap barraca.

Actualment la Conca de Barberà i, amb ella, Montblanc, és una de les comarques que torna a tenir una important producció de vi (amb denominació d'origen pròpia); aquesta comarca, que fa més de cent anys va conèixer la seva millor època vinícola, torna a estar ara en un gran moment. Les plantacions de ceps, tornen a ser avui els conreus més estesos d'aquestes terres, amb explotacions de grans productors. El paisatge de la vinya, tant de la Conca com de les comarques veïnes, que ara trobem poc s'assembla al de la segona meitat del s. XIX; ara són extensions grandioses, d'emparrats, amb grans separacions entre ceps i fileres.

El bon moment que torna a viure actualment el sector vinícola no el comparteixen, però, les construccions de pedra seca, que han quedat relegades a tenir, en el millor dels casos, un paper purament testimonial. La seva utilitat i el seu sentit de ser ha quedat enrere, en una època passada.

A França, hi ha etiquetes de vins que porten impreses imatges de barraques típiques de la zona, amb alguna referència escrita d'aquestes; són exemples: el Cotes du Ventoux i el Beaujolais Nouveau. És aquesta, una encertada manera de revalorar el patrimoni de la pedra seca, i lligar-lo al seu passat vinícola: vinya i pedra han anat estretament unides, i les etiquetes d'aquests vins ho deixen palès. Ens agradaria que aquesta iniciativa és pogués fer, també, a les nostres terres.

Acabem recomanant-vos un passeig pels camps de Montblanc, per apropar-nos a un passat agrícola, de més de cent anys, caminant per les zones ermes, terres, moltes d'elles, que ara tornen a ser bosc, però que en aquell moment van estar cultivades. En elles ens sorprenen els testimonis silenciosos d'aleshores: els marges, escaletes, aixoplucs, etc; aquestes estructures hi són perquè en aquells anys van ser necessàries, i ara resten allà, oblidades, testimonis d'uns moments de glòria efímera. També, quan menys ens ho esperem, ens sorprenen brots de vinyes bordes, vinya que malgrat les dècades passades resisteix a desaparèixer, com tantes construccions de pedra.

Carena amb marges
(foto Manel Martínez, 2002)

Verema amb carro
(foto Pere Català Pic. Museu-Arxiu de
Montblanc i Comarca)

Barraca en zona cremada
(foto Manel Martínez, 2002)

Barraca de la punxa
(foto Manel Martínez, 2002)

Barraca al bosc
(foto Manel Martínez, 2002)